

Sobota, 15. oktobra 1994, poslednji večer 13. *Dnevo nemega filma* v Pordenonu. Ob devetih zvečer je bilo. Projekcija je zamujala, a se je tako tudi spodobilo, saj je bilo treba podeliti priznanje, ki nosi ime Jeana Mitryja,

nabito polna dvorana v teatru-kinematografu Verdi (kakih 1.200 ljudi) pa je čakala še na oznanilo, kakšna bo v prihodnje usoda njihovega ljubega »festivala«. Politiški govor je nagnal v žile dovolj adrenalina, da se je razlegel gromak plask: Za sto let filma bomo imeli svoje slavje spet v Pordenonu! Predsedniku *Dnevo* Liviu Jacobu se je nasmejalo do ušes, in še ves evforičen je povabil na oder Enna Patalasa, znamenitega nemškega zgodovinskega pisca, ki je prav na tisti dan praznoval petinšestdeset let. Kar videlo se je, kako je zmeden. A ko je na lepem začel omenjati Ljubljano, njeno Kinoteko in »Silvia« Furlana in najlepši dan v svojem življenju, je postalo jasno, od kod pretres. Človek, ki je z Wimom Wendersom in Ulrichom Gregorjem naznanil analitičen pohod v arhive, človek, ki je s slednje omenjenim sodelavcem spisal enega izmed najrelevantnejših splošno-zgodovinskih filmskih pregledov, človek, ki je naznanil, da z 31. oktobrom odhaja v pokoj in da ne bo več vodja Münchenske Kinoteke, je dejansko dočkal dan, ki si ga je želel vse življenje.

Enno Patalas je za navrh namreč tudi največji poznavalec življenja in dela berlinskega in hollywoodskega režiserja, igralca, producenta in scenarista Ernsta Lubitscha (1892-1947). O njem je leta 1984 izdal izčrpno knjigo, o njem je verjetno pogosto še in še razmišljal, zato je bil njegov stavek: »To ni zgolj darilo za moj rojstni dan, to je pravzaprav odkritje za vse nas, ljubitelje filma,« tembolj iskren, tembolj verjeten. In kaj se je zgodilo? Od kod presenečenje? Silvan Furlan, programski vodja Kinoteke, in Lilijana Nedič, kustosinja Slovenskega gledališkega in filmskega muzeja (SGFM), sta v Novi Gorici, pri gospe Lojzki Štekar doma identificirala dva filma, dva nema filma, ki sta doslej — glede na vse leksikone in strokovno pisanje — veljala za zgubljeni. Eden je mehansko kolorirani *Žongler* — kakor vemo, pač le eden izmed »Žonglerjev« — ki ga je posnel veliki nesrečnež Max Linder, drugi, tisti, ki se ga je slavljeneč Patalas v imenu cinefilne srenje tako razveselil, pa je prvi celovečerec, ki ga je posnel njegov ljubljani Lubitsch. In zdaj je v Ljubljani. **Ko sem bil mrtev** (*Als ich tot war*) iz leta 1916, film, ki v njem Ernst Lubitsch tudi igra, in to mladega zakonca, je pogrešana mojstro-

LUBITSCH!

vina, ki naznanja, da je na pohodu slovita mojstrova judovsko-berlinska komika. Nastal je v hiši Projektions AG-Union, ki se je skupaj z Nordiskom in Messterjem 18. decembra 1917 združila v znamenito UFA. Furlana in Nedičevo je na morebitno najdbo opozoril Drago Sedmak, kustos goriškega Pokrajinskega muzeja. Naključje je pri tem neverjetno, saj je Sedmak izvedenec za filmsko gradivo o soški fronti, torej o dolgotrajni bitki, ki se je dogajala prav v času, ko je bil posnet Lubitschev zgubljenček.

V Pordenonu je že v nedeljo zjutraj, dan po radostnem finalu, završalo: Vodstvo festivala je sestavilo komunikate in ga poslalo vsem največjim tiskovnim agencijam. Spregovorili so o »filmskem dogodku leta«, in v ponedeljek in torek so novice o »goriški najdbi« objavili *La Repubblica*, *Corriere della sera*, *Süddeutsche Zeitung* in *Le Monde*. Glede na to, da so v Pordenonu redni poročevalci tudi *New York Timesa*, *Timesa*, *Libération*, itd. in strokovnih uredništev kakor *Variety*, *Positif* ali *Cahiers du cinéma*, pa se je v času, ko tole pišemo, približilo še kaj. Že v sredo je v Slovenski gledališki in filmski muzej privihrala te-

levizijska ekipa ZDF iz Münchna, kar je spet srečno naključje, saj se je odkritje vključilo v snemanje dokumentarnega filma o Lubitschu, ki ga je — po besedah Lilijane Nedič — spodbudila lanska najdba v Češkem filmskem arhivu; tam so namreč izbrskali in restavrirali **Prodajalca bluz** (*Der Blusenkönig*) iz leta 1917, ki gre po besedah Jerzyja Toeplitza v serijo Lubitschevih filmov o življenju judovskih trgovcev. Televizijcem se je zahotelo celo projekcije, a kaj takega je za zdaj nemogoče. Kopija filma **Ko sem bil mrtev** je resda ohranjena v celoti, a je nitratna, gorljiva in na nekaj mestih ima poškodovano perforacijo, tako da jo čaka renovacijski postopek. Petintridesetmilimetrsko pelikulo, ki je tonirana v rumeno, modro, zeleno in rjavo, bo ljubljanska Kinoteka prej ko mogoče odkupila in v sodelovanju z *Dnevi nemega filma* poslala kar najstrokovnejše obdelati. Dela v laboratoriju vseh laboratorijev, tj. na Haghefilmu v nizozemskem mestu Leidertop, bo vodil sam Enno Patalas, skupna želja med prenekaterimi cinefili pa je, da bi film, ki po vseh dostopnih podatkih ni imel izvorne glasbene partiture, dobil vsaj današnjo orkestrsko spremljavo. Opti-

Ernst Lubitsch z Mary Pickford med snemanjem filma *Rosita* (1923)

malno bi bilo, ko bi jo spisal Carl Davis, skladatelj z naravnim občutkom za zvoke izpred davnih desetletij, in na tem mestu se nam spet pridruži naključje, zakaj Davis prav zdaj piše muziko za poglavje »Nemčija«, ki bo del britanske TV nadaljevanke *Evropski nemi film*. Svetovna predpremiere je načrtovana za oktober 1995, kakopak v Ljubljani (igrali bi filmskoglasbeno prekaljeni glasbeniki iz vrst Simfonikov RTVS), premiera pa bi bila nekaj dni zatem v Pordenonu. Lepšega praznovanja za sto let, kar je bila v Parizu prva filmska projekcija, bi si res ne mogli želeli.

Kakor nam je povedala Lilijana Nedič, je film **Ko sem bil mrtev** svoj čas že igral v Ljubljani. Dokaz je objava napovedi v časniku *Slovenski narod*. »Prvovrstno veseloigro v 3 dejanjih« so dajali 27. 28. in 29. maja 1916 v kinematografu Central v deželnem gledališču (tj. Opera; — prav blizu, tam, kjer je danes Komuna, je bil še drug mestni kino Ideal); projekcije so bile prepovedane za mladino, na spored pa je film prišel samo tri mesece po nemški predstavi za cenzurno komisijo. Glede odločitve te komisije so viri neenotni: Patalas meni, da je cenzura zahtevala, naj se film prikazuje pod naslovom **Kje je moj dragi?** (*Wo ist mein Schatz?*), ameriški lubitschevec Scott Eymann in Toeplitzeva splošna zgodovina pa zatrjujeta, da je **Kje je moj dragi?** samostojna celota. Prav tako iz leta 1916; prav tako zgubljena. (V Ljubljani so med prvo svetovno vojno vrteli samo danske filme in jasno da tiste z nemškega govornega področja, v fikcijo pa so se mešali dovolj ažurni filmski obzorniki s soške fronte, ki so se oglaševali kot »s strani Lahov močno ustrahovani naši domoljubni bratje«, ipd.) Poznejša usoda »ljublanske kopije« filma **Ko sem bil mrtev** ni znana. Kar zadeva »goriško kopijo«, pa je odločilen podatek, da je bil pokojni soprog ge. Štekarjeve, pri kateri so našli Lubitschev in Linderjev film, kinooperater. V 50-letih je vrtel filme v Ajdovščini, njegova prejšnja delovna mesta pa so za zdaj uganka. Zna biti, da bo identifikacija prvega Lubitscha spodbudila še druge rodovine tukajšnjih kinooperaterjev, da bodo malo pobrskali po podstrežjih ali začeli Kinoteko obveščati o tisti stari šari, ki jo imajo nekje pod omaro.

Za osvežitev spomina kaže dodati, da je bil Ernst Lubitsch v letih, preden se je lotil celovečernega filma, nadarjen igralec v prelomni gledališki skupini Maxa Reinhardta (1912-5). Potem je stopil na dokaj trnovo pot, saj je bil v pruskem studiu Bioskop prava deklica za vse, ko pa je samopašne veljake omehčala njegova za-

misel o liku uživaškega gospoda Meyerja, so njegovemu »transemotivnemu« duhu pustili prosto pot. Z ene strani ga je nosila naprej humorna igralska sla, z druge pa nekakšno pozitivno avtorsko ljubosumje. Ko je namreč Stellan Rye leta 1913 predstavil svojega **Praškega študenta** (*Der Student von Prag*), se je 21-letnega Lubitscha za vse življenje oprijel Faustov sindrom, obenem pa se je pri Reinhardtju že navdušil za nov tip igre, kakor ga je spodbudil »Študent« Paul Wegener. Po seriji kratkih filmov se mu je nasmehnila sreča, saj je za novo nastalo UFA podpisala pogodbo tudi poljska igralka Barbara Apollonia Chalupiecová, ki jo danes bolj poznamo pod imenom Pola Negri. Z igralsko zasedbo, v kateri so zakraljevali še Harry Liedtke, Emil Jannings, Ossi Oswalda, Henny Porten, Gustav von Wangenheim *et consortes* je gospod Meyer začel osvajati prostor, v katerem je bila konkurenca več ko priprava za Ameriko: Stellan Rye, Lupu Pick, Fritz Lang, Paul Wegener, Richard Oswald, Robert Wiene, Alfred Halm, Joe May, Svend Gade, Ludwig Berger, Dimitri Buchowetzki, Friedrich Wilhelm Murnau, Leopold Jessner, Fritz Wendhausen in Heinz Goldberg. Med vsemi temi nadarjenici si je najmlajši Lubitsch ustvaril enkratno mesto in posnel mojstrovine kot **Oči mumijske Ma** (*Die Augen der Mumie Ma*, 1918), **Carmen** (1918), **Madame Dubarry** (1919), **Lutka** (*Die Puppe*, 1919), **Anna Boleyn** (1920), **Kohlhieslove hčere** (*Kohlhiesels Töchter*, 1920), **Sumurun** (1920) in kopico Meyerjevih zgod in nezdod. Brez števila kopij teh filmov je po arhivih od Los Angelesa do Prage, od Berlina do Beograda. Le »goriško odkritje« je eno samo.

Ernst Lubitsch jo je zbrisal v ZDA prej ko pravočasno. S soprogo Leni in Henryjem Blankejem so 2. decembra 1922 ob 11.30 dopoldne odpluli iz bremenskega pristanišča. Zgodaj je bilo to, dobro desetletje pred Hitlerjem, pa vendarle v prid Lubitschevi nenavadni prebežniški intuiciji veliko pove dejstvo, da je bilo treba že avgusta 1923 za en ameriški dolar odšteti 4.600.000 nemških mark (devet mesecev prej pač samo 10.000). Francija je — nezadovoljna, ker je Nemčija ignorirala plačilo vojnih reparacij — kratko malo zasedla Porurje. Našega režiserja je to prav malo brigalo; tedaj je bil s svojima spremljevalcema že na vlaku za Chicago. Kot po navadi je bil oblečen v nezamenljive *egg-top* hlamudrače, ves ponosen na svoje bananasto rumene čevlje se je režal in kazal svojo rajdo zlatega zobovja. Kakor po naključju je družbica v Chicagu srečala Roberta Fairbanksa, Douglasovega brata,

in skup z njim dopotovala v Kalifornijo. Lubitsch je skušal kar takoj aktivirati svoje sanje o *Faustu*, a začele so se neslutene težave: Isti čas, ko so v Berlinu izhajali ksenofobični zapisi o čezmerni amerikanizaciji studia UFA, so se pod Lubitschevim hotelskim oknom jeli zbirati ameriški vojni veterani in protestirati proti prihodu nemškega režiserja.

Kljub hladnemu sprejemu v kalifornijski javnosti pa je začel Ernst Lubitsch še isti mesec sodelovati z Douglasom Fairbanksom in njegovo soprogo, tisto, ki je tako rada govorila, da se je rodila leta 1893 kot Gladys Marie Smith, čeprav so vsi vedeli, da je v resnici privekala na svet leta 1892, in to z imenom Gladys Louise Smith, torej z Mary Pickford. Ameriška pupika je bila v kaj dvoličnem razdobju, saj je takrat igrala samo adolescentne vloge, za seboj pa je imela že dva zakona in nebroj ljubimcev, da bi bila zmeda večja, pa je v državi veljala za edino igralsko mogulinjo. Na moč si je želela odrasle, lubitschevske vloge. Njeno prvo srečanje z režiserjem je bilo usodno. *Herr Direktor* jo je prijel za roko in se mahoma zdrznil, rekoč po nemško tesktopiscu Edwardu Knoblocku: »*Moj bog, kako je hladna. Ja, hladna je. Kako je lahko igralka, pa tako hladna?*«

Humorni stroj se je kljub vsemu pognal in pozabil na Berlin. V Nemčijo se je vrnil le še dvakrat — 1927 in 1932. Hollywood je od njega zahteval strogo opredelitev: Na eni strani so ostali — na primer — David W. Griffith, Erich von Stroheim, Charles Chaplin in Edmund Goulding, režiserji, ki so bili odgovorni tudi za tekstovno zamisel, Lubitsch pa se je pridružil — denimo — Kingu Vidorju, Rexu Ingramu in Friedrichu Wilhelmu Murnauju, torej tistim mojstrom, ki so jim scenarije pisali drugi. Do leta 1932 ni pisal filmskih zgodb. Igral pa sploh ni več, v nobeni zgodbi. Toda začelo se je drugo življenje, ki ga do izuma zvočnega filma sestavlja tale vrsta: **Rosita** (1923), **Zakonski krog** (*The Marriage Circle*, 1924), **Tri ženske** (*Three Women*, 1924), **Prepovedani raj** (*Forbidden Paradise*, 1924), **Poljubi me še enkrat** (*Kiss me Again*, 1925), **Pahljača gospe Windermere** (*Lady Windermere's Fan*, 1925), **Tak je Pariz** (*So This is Paris*, 1926), **Princ študent** (*The Student Prince*, 1927), **Patriot** (1928) in **Večna ljubezen** (*Eternal Love*, 1929). S to vrsto pač ni težav; brez števila njenih kopij je po arhivih od Los Angelesa do Prage, od Berlina do Beograda.

MIHA ZADNIKAR